

Зміни в професійній діяльності вчителя в епоху інформатизації освіти

Інформатизація суспільства, як одна з необхідних умов його розвитку, призводить до формування не тільки нового інформаційного середовища проживання людей, але й нового, інформаційного, устрою їх життя й професійної діяльності.

Інформатизація суспільства забезпечує: активне використання інтелектуального потенціалу суспільства (що постійно розширюється), який сконцентровано в друкованому фонді, в науковій, виробничій і інших видах діяльності його членів; інтеграцію інформаційних технологій з науковими, виробничими; інтелектуалізацію трудової діяльності; високий рівень інформаційного обслуговування, доступність будь-якого члена суспільства до джерел вірогідних відомостей; візуалізацію даних. Ці процеси вимагають постійного підвищення професійного рівня як окремої людини, так і груп фахівців і цілих колективів. Крім того, вони спонукають кожного індивідуума до певної активізації його життєдіяльності в галузі володіння засобами інформаційних та комунікаційних технологій, які перш за все дають змогу підтримувати інтелектуальну діяльність й значно розширити пізнавальні можливості людини.

Нові вимоги ставляться й до системи освіти. Змінюються парадигми освітнього процесу. Утверджується особистісно-орієнтована педагогічна система, яка здатна реалізувати принцип дитиноцентризму в навчально-виховному процесі як відображення людиноцентристської тенденції в розвитку сучасного світу (формування різносторонньої особистості, що поряд з оволодінням знаннями, уміннями, навичками передбачає формування переконань, світогляду, ідеалів, прагнень, інтересів, здібностей, звичок, уваги, волі, мислення і т.д.; підсилення ефективності особистісно-розвивального потенціалу освіти за рахунок комп'ютерної підтримки особистісно-розвивальних технологій – контекстуальних, комунікативно-рольових, ігрових, імітаційно-моделюючих систем навчання, що сприяють мотивації навчання, мобілізації творчих сил учнів, актуалізації ціннісно-сміслових аспектів власної освітньої діяльності, самостійному прийняттю рішень, рефлексії механізмів саморозвитку).

Визначаючи пріоритети освітньо-педагогічного прогнозування на ХХІ століття, в роботі [1] підкреслюється необхідність дослідження «шляхів підвищення ефективності педагогічного процесу на основі його принципової переорієнтації: від переважання виконавчої, репродуктивної діяльності студентів – до переважання творчих, пошукових засад на всіх етапах навчального процесу; від жорсткої уніфікації, однаковості цілей, змісту, методів, засобів і організаційних форм виховання, навчання й розвитку – до індивідуалізації та диференціації навчально-пізнавальної діяльності студентів; від моноідеологізації всіх компонентів освітнього процесу – до ідеологічного плюралізму, свободи вибору життєвої позиції, засадних принципів світорозуміння і віри, духовного становлення й розвитку; від систематичного дисбалансування технократичних і гуманітарних орієнтирів і пріоритетів – до гармонії природодоцільної освітньої й навчально-пізнавальної взаємодії педагогів і студентів». Отже, інформаційне суспільство, суспільство інформаційних технологій, на відміну від індустріального суспільства кінця ХІХ – середини ХХ століття значно більше зацікавлене в тому, щоб громадяни були здатні самостійно, активно діяти, приймати рішення, гнучко адаптуватися до швидко змінних умов сучасного життя.

Ми живемо в час суцільних змін: змінюється знання, змінюються способи, якими здобуваються знання, використання інформаційних і комунікаційних технологій, що постійно удосконалюються, змінює роль учителя і методи його роботи. Змінюється суспільство, змінюється школа як соціальний інститут, змінюються учні. Вимоги до вчителів також постійно змінюються, зараз вони значно зросли. Вчителі в суспільстві є однією з основних рушійних сил змін і еволюції. Вчитель повинен одночасно формувати знання й вміння та готувати громадянина майбутнього [2, 3, 4].

Педагогічна робота – це робота, в якій потрібна ретельна підготовка й постійне удосконалення протягом всієї професійної діяльності. Необхідно постійно підкріплювати теорію практикою, а досвід – базовими знаннями. Крім того, вчитель повинен постійно аналізувати свою діяльність, вносити в неї відповідні корективи.

Вчитель повинен мати можливість розвиватися, пристосовуватися до умов роботи, які постійно змінюються, залишаючись разом тим джерелом цінностей нашого суспільства і людства в цілому. Освіта є пріоритетною цінністю суспільства (особлива роль освіти в інформаційному суспільстві: зростання інформаційних потоків, постійне оновлення знань, необхідність неперервної освіти протягом всього життя людини і т.д.). Розкрити й сформувати в учнів основні цінності суспільства й універсальні цінності людства – одне з основних завдань учителя в сучасному світі. Очевидно, що для виконання цього завдання недостатньо тільки того, щоб цими знаннями і світорозумінням володів учитель. Сама школа повинна стати тим середовищем, де ці цінності застосовувалися б на практиці.

Вирішити поставлене завдання можна лише спільними зусиллями всіх вчителів, спираючись на конкретний досвід учнів й застосовуючи міждисциплінарний підхід та педагогіку співробітництва. Активно застосувати доцільно саме такий підхід (особливо в ситуації, коли галузі знань змінюються, а межі між ними розмиваються) для підготовки учнів до ролі громадянина. При цьому самі вчителі змушені працювати в команді, а кожен предмет розглядається як такий, що доповнює дисципліни колег. Особливу увагу слід приділити культурному аспекту – розвивати й формувати учнів як громадян світу і в той же час розкривати значення зв'язків зі своїм історичним минулим, забезпечуючи розуміння культурологічних і етнічних аспектів та їх зв'язок з розвитком суспільства.

Отже, формуючи майбутнього громадянина інформаційного суспільства (суспільства знань), майбутній вчитель повинен вміти:

- формувати в учнів основні ціннісні орієнтації в інформаційному суспільстві. Серед найважливіших цінностей і смислів інформаційного суспільства дослідники відмічають такі: розуміння людини як відповідально-діяльної особистості, яка в гармонії з природою і цивілізацією пізнає і перетворює навколишній світ й прагне набути нового досвіду; цінність освіти, об'єктивного наукового знання, широти і глибини знань, інформаційно-комунікаційних компетентностей, вміння здійснювати інформаційну діяльність; сприйняття природи як «поля об'єктів», що є матеріалом і ресурсами перетворювальної діяльності людини тільки на основі її цілісної гуманітарної експертизи; цінність інновацій і прогресу; пріоритетність вільної самореалізації, творчості особистості, її прагнення до автономності, але й збереження тяжіння до спільності, спільного вироблення рішень з учасниками інформаційної взаємодії;
- формувати в учнів світогляд, етичні позиції при здійсненні діяльності в інформаційному суспільстві;
- розвивати ініціативу і самостійність учнів, виховувати їх бути відповідальними за власну освіту;
- формувати в учнів мотивацію до навчання, саморозвитку;
- навчити учнів вчитися;
- формувати в учнів інформаційні потреби;
- розвивати в учнів інтерес до способів набуття нових знань та вмінь;
- допомогти учням знаходити відповіді на запитання, що в них виникають, самостійно здобувати знання;
- навчити учнів використовувати інформаційні освітні ресурси (зокрема, розподілені інформаційні ресурси в локальних і глобальних мережах) і здійснювати інформаційну взаємодію між учасниками навчально-виховного процесу.

Численні дослідження дають підставу стверджувати, що використання засобів інформаційних та комунікаційних технологій дає змогу створювати передумови інтенсифікації навчального процесу, а також методики, орієнтовані на розвиток інтелекту учнів (студентів), на самостійне здобування знань, на продукування даних.

Сукупність традиційних і інноваційних напрямів впровадження ІКТ в освітній процес призвела до утвердження інтегративної концепції використання цих технологій в шкільній та університетській освіті, яка розглядає ІКТ в першу чергу як засіб розвитку особистості учня (студента), а також як засіб, що сприяє переведенню його в режим саморозвитку, що перетворює учня з об'єкта педагогічного впливу в повноправного суб'єкта освітнього процесу й сприяє актуалізації його управлінської діяльності як активного учасника інформаційного процесу всередині освітньої системи.

Вчителю доведеться працювати в умовах нової моделі освіти, де учень може паралельно вивчати предмети шкільної програми в класі, дома, у бібліотеці, використовуючи різноманітні візуальні засоби й ресурси мультимедіа. Це сприятиме навчанню у співробітництві з онлайнним навчальним співтовариством як всередині країни, так і за її межами; розвитку комунікативного навчання, коли учні знаходяться на значній відстані від вчителя, з допомогою відеоконференцій та електронної пошти. У зв'язку з цим, за висловом деяких дослідників, можна говорити про перехід до всесторонньої додаткової (поза школою) системи освіти, коли учень від системи освіти одержує те, що відповідає його конкретним потребам [5].

Оскільки в контексті застосування ІКТ центром тяжіння стає учень (студент), який активно вибудовує свій навчальний процес, вибираючи основну траєкторію в освітньому середовищі, то важливою функцією вчителя (викладача) є його вміння сприяти учням (студентам) в ефективному і творчому засвоєнні навчального матеріалу, в розвитку критичного осмислення здобутих відомостей. У світовому освітньому середовищі у зв'язку зі зміною парадигми педагогічних функцій навіть стали використовувати термін *facilitator* – той, хто сприяє, полегшує, допомагає [3, с.5]. Отже, головною компетентністю вчителя в інформаційному суспільстві стає його роль помічника, консультанта, наставника (а не “транслятора” знань) як у світі знань, так й у формуванні цілісної якості бути Особистістю.

Фронтальний метод навчання вже не задовольняє сучасні вимоги. Проте вчитель відіграє ключову роль: вчить учнів ставити запитання, знаходити відповіді на них, створювати мотивацію до навчання, вибудовувати власне знання.

Саме створення умов для успішного навчання є основним завданням оновленої системи освіти [6, с.3]. Методологією освіти мусить стати методологія видобування нових знань – методологія наукових досліджень – дослідницькі підходи у навчанні [6, с.5]. Здобування знань є результатом спільної дослідницької роботи індивідуумів (учнів, вчителів, педагогів-дослідників).

Важливою тенденцією розвитку освіти в інформаційному суспільстві є її діяльна направленість, яка передбачає підвищення продуктивності освіти; можливість створення власних справжніх затребуваних навчальних проектів і продуктів на основі інформаційних та комунікаційних технологій, які стають реально діючими основними інструментами подальшої практичної професійної діяльності людини; моделювання різних діяльносних процесів; перетворення відомого лозунга «Школа – це підготовка до життя» в лозунг «Школа – це саме життя» на основі доступу до різноманітних знань, поглядів, співробітництва не тільки з учителем та іншими учнями, але й з вченими, фахівцями в різних галузях знань; підсилення затребуваності до інтегративної діяльності людини. Зараз потрібний такий вчитель, який постійно підвищуватиме свої професійні якості, може застосовувати передові педагогічні та інформаційно-комунікаційні технології, успішно здійснювати діяльність при розв'язуванні як загальнокультурних, так й освітніх задач, направлених на навчання, розвиток й виховання активних членів суспільства знань. Тому підготовка майбутніх вчителів в галузі застосування інформаційних і комунікаційних технологій повинна бути направлена не тільки і не стільки на те, щоб підготувати компетентного користувача ІКТ, а головним чином, на вивчення питань, які стосуються застосування цих технологій в педагогічній науці й практиці. Тут головне завдання – навчити вчителів розуміти, як

конкретні технології інтегруються в існуючу систему освіти і як їхнє застосування може покращити освітній процес.

Отже, в нових умовах вимоги до вчителя постійно розширюються. Сучасний вчитель повинен:

- вміти розробляти свою власну методiku;
- вміти реалізовувати дослідницький підхід у навчанні;
- формувати в учнів критичне ставлення до готових рішень;
- вміти навчити учнів раціонально вибирати індивідуальний освітній маршрут і способи його проходження;
- володіти методикою проектної діяльності;
- проводити педагогічні дослідження;
- бути готовим і відкритим до інновацій, вміти педагогічно доцільно застосовувати інноваційні педагогічні технології;
- вміти використовувати інформаційні освітні ресурси (зокрема, розподілені інформаційні ресурси в локальних і глобальних мережах), створювати нові методичні розробки та здійснювати інформаційну взаємодію між учасниками навчально-виховного процесу;
- вміти застосовувати інформаційні та комунікаційні технології в педагогічній науці і практиці (вчитель математики, зокрема, повинен вміти застосовувати навчальні середовища для навчання математики та комп'ютерні математичні системи навчального та професійного призначення для генерування нових ідей, виявлення закономірностей, інформаційного (зокрема, математичного) моделювання, виконання обчислювальних експериментів);
- постійно підвищувати свою професійну компетентність;
- вміти працювати в колективі (володіти інтелектуальними, етичними, емоційними якостями, необхідними для колективної роботи);
- аналізувати проблеми інформаційної екології особистості, які пов'язані зі зростанням інструментальних можливостей людини в інформаційному суспільстві (негативний вплив комп'ютерних та інформаційних технологій на психофізичне здоров'я людини: комп'ютерна ігрова залежність, різного роду Інтернет-залежності, комп'ютерна злочинність, девіантна поведінка при роботі в мережі, віртуалізація міжособистісного спілкування, управління масовою свідомістю, проблеми інформаційної безпеки особистості і ін.).

Перед учителями ставляться додаткові завдання, пов'язані з реалізацією особистісно-орієнтованого підходу, що передбачає більше зосередження безпосередньо на учневі, допомогти йому усвідомити себе особистістю, виявити й розкрити його можливості у становленні самосвідомості, в здійсненні особистісно значущих і суспільно прийнятих самовизначення, самореалізації та самоствердження [7, с.243]. Таким чином, вчитель повинен:

- розширити уявлення учнів про навколишній світ – і своє місце та призначення в ньому;
- навчити учнів знаходити, добирати, певним чином упорядковувати, використовувати зібрані дані, а в майбутньому самостійно розвивати ці вміння й навички;
- навчити учнів спільно працювати в колективі (зокрема, в класному);
- навчити учнів оцінювати свої та чужі успіхи в різних видах діяльності;
- сформувати в учнів уміння співвідносити досягнення окремого учня з колективними досягненнями всього класу.

Для організації повноцінної професійної діяльності учителів в нових умовах в школі крім звичайних класів необхідно мати кімнати різного призначення, лабораторії, кімнати для семінарських занять, кабінети, приміщення для зборів, оскільки школа перестає бути єдиним місцем для формування знань і організації навчання. Потребують встановлення розумного співвідношення між груповими та індивідуальними заняттями, роботи в класі та роботи на відстані (з використанням дистанційних технологій) і т.п.

Аналіз підготовки майбутніх вчителів показує, що які б зміни не відбувалися в професійній діяльності вчителя, ніщо не замінить особистого спілкування між учителем і учнем, присутності учителя поруч з учнем і ведучої ролі учителя в моделях шкільної освіти в інформаційному суспільстві (суспільстві знань).

ЛІТЕРАТУРА

1. Гершунский Б.С. Образовательно-педагогическая прогностика. Теория, методология, практика. – Учебн. Пособие. – М.: Филинта:Наука, 2003. – 768 с.
2. Wind of Change in Teaching Profession. French National Commission for UNESCO, 1999.
3. Кремень В.Г. Філософія освіти XXI століття / Урядовий кур'єр 06.02.2003.
4. Андрущенко В.П. Головне – це модернізація змісту педагогічної освіти // Вища школа, 2005. – №1. – С.32-40.
5. Кравцова А.Ю. Совершенствование системы подготовки будущих учителей в области информационных и коммуникационных технологий в условиях модернизации образования. Автореф. дисс... д-ра пед. наук. – М., 2004. – 48 с.
6. Раков С.А. Математична освіта: компетентнісний підхід з використанням ІКТ: Монографія. – Х.: Факт, 2005. – 360 с.
7. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 576 с.